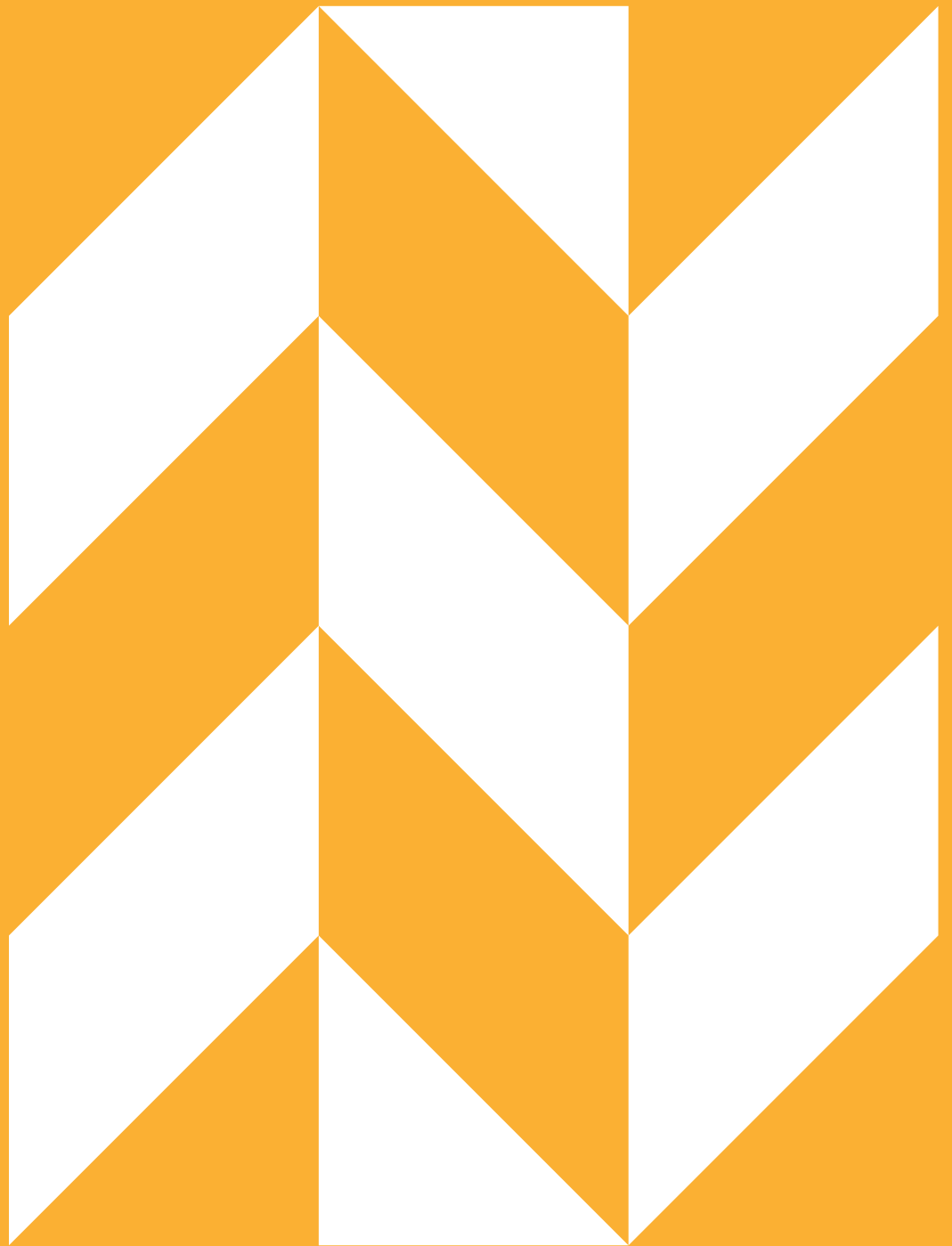

Professionerna, mellanskikten och klassanalysen

Gunnar Olofsson

Katalys publikationer

- No1: Välfärden är vinsten
No2: Svar på tal om vinster i välfärden
No3: Vilken arbetsmarknad ska vi ha?
No4: Slaget om den likvärdiga skolan
No5: Hälften kvar och hela framtiden
No6: "Jag tar värktabletter men det hjälper inte"
No7: Vägen till en likvärdig skola
No8: Fallet järnvägen
No9: Björklundeffekten
No10: Åtstramningsdoktrinen
No11: En röst på SD är en röst på högern
No12: Mest åt de rika
No13: Färre lärare ger vinsten!
No14: Ordens makt i politiken
No15: Handbok för en ny kulturminister
No16: Städhjälp och bartender för alla?
No17: Förklaringar till SD:s framgång
No18: Utan segel i vänstervinden – eftervalsanalys
No19: I frihandelns goda namn
No20: Från massarbetslöshet till full sysselsättning
No21: Vägen till en likvärdig skola – skolpolitisk årsbok 2015
No22: Jämlikhet är lösningen!
No23: En för alla, alla för vem?
No24: Måste vi jobba 8 timmar per dag?
No25: Kapitalet i tjugoförsta århundradet
No26: Piketty på tre röda
No27: Porten kallas trång
No28: Partierna och jämlikheten
No29: Anställningsformer i Sverige
No30: Med låg kvalitet som affärsidé
No31: Den blåbruna röran
No32: Spagat över väljarkåren
No33: I skuggan av TTIP: Ceta
No34: Postkapitalism: Vår gemensamma framtid
No35: Massivt stöd för jämlikhetspolitik
No36: Pensionssveket
No37: Med integrationen som murbräcka
No38: Finansialiseringen av Sverige: på väg mot nästa kris?
No39: Sänkta löner funkar inte
No40: Klass, identitet och politisk mobilisering
No41: Arbetarlitteraturen och klassamhället
No42: Arbetarklassens symboliska utplåning i medelklassens medier
No43: Mediekapitalet
No44: Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden
No45: Det nya arbetslivet: management-by-stress
No46: Svängdörrarnas förlovade land
No47: Vilka är "vi" i jämställdhetspolitiken?
No48: Klassamhällets tystade röster och perifera platser
No49: En fråga om klass i framtidsstaden Malmö
No50: I väntan på klasspolitik
No51: Medelklassens förändrade maktposition
No52: Professionerna, mellanskikten och klassanalysen

Katalys – Institut för facklig idéutveckling

Katalys är ett oberoende fackligt idéinstitut som bedriver utredningsverksamhet och opinionsbildning. Våra verksamhetsområden är välfärd, samhällsekonomi, arbetsmarknad och fördelningsfrågor. Vår uppgift är att generera kunskap och perspektiv som kommer såväl den politiska debatten som fackföreningsrörelsen och dess företrädare på lokal, regional och central nivå till gagn. Men vår uppgift är även att driva den politiska debatten framåt i dessa frågor, med egna analyser och förslag grundade i fackliga perspektiv. Vi står på två ben – idéutveckling och politisk påverkan. Värderingsmässigt står vi på LO-medlemmarnas sida.

Katalys tror inte att ökade samhällsklyftor är en naturlig eller opåverkbar följd av en globaliserad värld. Vi ställer inte upp på resonemang om att bara för att det går att skapa en marknad av något som vi äger gemensamt, så ska den marknaden skapas. Vi ser att det finns konstruktiva vägar framåt för den svenska arbetsmarknaden och att de principer som en gång formade arbetsmarknaden är relevanta även i framtiden. Vi vill bidra till att den generella välfärden och trygghetssystem säkras och utvecklas. Katalys – Institut för facklig idéutveckling startades på initiativ av 6F – fackförbund i samverkan. 6F utgörs av LO-förbunden Byggnads, Elektrikerna, Fastighets, Målarna och Seko.

Gunnar Olofsson är professor i sociologi.

Grafisk form och sättning: Petter Evertsén & Jesper Weithz/Revoluform

Besök vår hemsida: www.katalys.org

Sammanfattning

Det finns goda anledningar att se över "mellanskikten" eller "medelklassen" i Sverige som växer i samband med att allt fler utbildar sig. En stor andel av de som utbildar sig hamnar i mellanskiktssyrken eller professionsyrken som delar attribut med arbetarklassen, i form av beroende av lönearbete, och samtidigt med borgarklassen, i form av kontroll över sitt eget arbete och överordnad ställning över andra anställda.

2,5 miljoner människor arbetar i dag som tjänstemän. En halv miljon av dessa, övervägande kvinnor, arbetar inom välfärdsprofessioner. De vårdar, undervisar, omhändertar, stöttar och upplyser sina patienter, elever och klienter. Deras mål är att, med sin expertis, tjäna dessa grupper – inte att öka privata företags lönsamhet eller effektivitet.

Den här rapporten visar att yrkesprofessionerna kan utgöra en bas för nytt motstånd när facken fortsätter kampen mot besparingar, ökad arbetsintensitet, usla arbetstider och förbättrade lönevillkor. För de som gynnas av arbetets kvalité – patienter, elever och klienter – erbjuder dessa yrkesgrupper nya argument mot den rådande ekonomiskbyråkratiska styrningsmodellen som lutar sig mot avkastning på bekostnad av professionens expertis.

När välfärdsprofessionerna sätts under tryck av ekonomisk marknadslogik kan argument om yrkets professionella identitet och ansvar lyftas fram mot arbetsgivares krav på besparingar, kontroll och underordning.

Innehåll

Sammanfattning	3
Förord	6
1. Inledning: professionernas roll i dagens klassamhälle	8
2. Vad ska vi göra med professionerna i en klassanalys?	9
Ökningen av antalet personer som tar en högskoleexamen	9
Yrkesprofessionalism som motståndsform	9
3. Yrke och klassanalys	11
4. Professionerna – deras särdrag och inre skiktning	12
Olika professionella skikt	12
5. Mellanskiktens och professionernas omfång i dagen Sverige	13
De klassiska professionerna	13
Välfärdsprofessionerna	14
6. Mellanskikten, välfärdsprofessionerna och deras fackföreningar	17
Kall, lönearbete, profession	17
Löntagaridentitet – professionsidentitet	17
Akademikerna och examensprincipen	18
Tjänstemän, akademiker – och professionerna	18
7. Välfärdsprofessionerna i det sociala och politiska kraftfältet	20
Professionalism under tryck – nya styrformer och budgetsystem inom vård och omsorg	20
Professionalism som motståndsficka?	21
Välfärdsprofessionernas facklighet	21
Mellanskikt och professioner i det sociala och politiska kraftfältet	22
Appendix	23
Litteratur	25
Noter	26

Klassamhällets återkomst och behovet av en ny analys

Sedan 1980-talets mitt har de varit försvunna. Men det 21:a århundradet har inletts med klassernas och klassamhällets återkomst i den politiska diskussionen.

Den vilda, nyliberala kapitalism som kraschade 2008 visade på kapitalets hänsynslösa makt och en skriande ojämlikhet. De oinbudnas och utslutnas politiska protester återinförde ordet "arbetarklass" i ett bekymrat borgerligt språkbruk. I de senaste politiska valen i Storbritannien, Frankrike och USA har arbetarklassen och dess röster plötsligt kommit att ställa sig i centrum för den politiska debatten. "Populism" blev plötsligt det fulaste ord liberala förståsigpåare kunde tänka sig.

Det är just här, i skarven mellan kapitalets revansch – för 1900-talets demokratisering, sociala rättigheter och ekonomiska utjämning – och olika former av ett begynnande folkligt uppror, som Katalys publicerar den här serien kritiska analyser av dagens svenska klassamhälle.

Under lång tid har det saknats en uppdaterad klassanalys av Sverige. År 1972 gjorde Göran Therborn den första moderna klassanalysen av Sverige, publicerad i tidskriften Zenit. Den följdes upp av en omarbetad och kraftigt utvecklad upplaga 1982, *Klasstrukturen i Sverige 1930-80* (1981). På uppmaning av sociologen Erik Olin Wright gjorde Göran Ahrne tillsammans med Hedvig Ekerwald och Håkon Leiulfstrud en ny klasstudie i mitten av 1980-talet: *Klassamhällets förändring* (Arkiv förlag, 1985). Dessa tre skrifter var i första hand kartor över rådande och potentiella samhällskrafter. Klassamhällets ojämlikhet togs på den tiden som självklar. Göran Therborn publicerade sedan 1989 ett arbete om borgarklassens uppkomst i Sverige, tillsammans med en analys av den moderna svenska statens framväxt, *Borgarklass och byråkrati i Sverige*. På senare tid har han ägnat en hel bok åt ojämlikheten i *Ojämlikhet dödar* (2015).

Det var i samband med ett seminarium om den sistnämnda boken på bokmässan i Göteborg 2016 som frågan restes om en ny klassanalys. På det fackliga idéinstitutet Katalys hade tankarna kring hur detta skulle åstadkommas funnits sedan starten 2012. På Marx-dagarna i Stockholm i november 2016 talade Göran Therborn om klassanalys och intresset visade sig närmast överväldigande. En lista skickades runt för intresserade att bidra och följa arbetet med en ny klassanalys av Sverige. I anslutning till Socialistiskt Forum i Stockholm hade vi ett första gemensamt sammanträde och Katalys gav Göran Therborn uppdraget att tillsammans med Katalys kansli leda det arbete som nu resulterat i en rapportserie vari den rapport du nu håller i din hand, ingår.

Resultatet blev början på en rörelse bland klassintresserade forskare och intellektuella. Ett trettiotal skribenter har medverkat. Tre större seminarier har genomförts, det första i Stockholm och de två följande på LO:s folkhögskola Runö i Åkersberga. De enskilda rapporterna har utvärderats och kommenterats av en redaktionskommitté bestående

» **UNDER LÅNG TID
HAR DET SAKNATS EN
UPPDATERAD KLASS-
ANALYS AV SVERIGE**

av Göran Therborn, Daniel Suhonen, Åsa Odin Ekman, Sven Hort, Niels Stöber och Enna Gerin. I huvudsak har respektive rapportförfattare ägnat sig åt sina special- och intresseområden. För några teman har vi sökt upp författare. Resultatet är en unik rapportserie om det svenska klassamhället i det 21:a århundradet.

» **RESULTATET ÄR EN
UNIK RAPPORTSERIE
OM DET SVENSKA
KLASSAMHÄLLET**

När de senaste klassanalyserna gjordes i början på 1980-talet var Sverige som minst ojämnt och löntagarnas ställning på arbetsplatserna och arbetsmarknaden som starkast. Full sysselsättning rådde. Välfärdsstaten var för alla och ägdes av medborgarna. Könshållandena höll på att förändras i mer jämställd riktning, i sex- och familjeliv liksom i arbetslivet. Arbetarrörelsens partier samlade den stora majoriteten av lönearbetarnas röster och den främlingsfientliga extremhögern fanns ännu inte på kartan.

Allt detta och mer till har förändrats sedan dess. *Finansifieringen* av ekonomin har skärpt kapitalets makt över företag och arbete, samt ökat inkomstklyftorna. Den hemmagjorda kraschen på 1990-talet gjorde slut på den fulla sysselsättningen. Den offentliga sektorn har gjorts om till en skattebetald vinstmarknad, och landet till ett skatteparadis för miljardärer.

Arbetarrörelsens krav på trygghet och jämlikhet har vänts till en verklighet av växande otrygghet och ojämlikhet. Det gamla landet med stor utvandring har blivit ett med stor invandring, och med det har politiken fått en ny dimension. Dessa och andra förändringar, deras orsaker, innebörd och konsekvenser, är kärnan i de rapporter som utgör denna klassanalys.

Vår förhoppning är att dessa rapporter och projektets sammanfattande analys ska stimulera en vitaliserad samhällsdebatt som inte stannar vid att beskriva dagens klyftor och existerande ojämlikheter, utan också kan inspirera till handling att i grunden förändra dem.

Göran Therborn & Daniel Suhonen

KAPITEL 1.

Inledning: Professionernas roll i dagens klassamhälle

» DET FINNS MOTSTRIDIGA POSITIONER INOM MELLANSKIKTET

Den traditionella marxistiska klassanalysen kretsade kring två antagonistiska klasser: arbetarklassen och borgarklassen. Men det är inte någon nyhet att samhällsstrukturer ser annorlunda i dag än de gjorde på 1800-talet. Inte minst i den så kallade västvärlden har gruppen som i nyare marxistisk samhällsanalys kallas för "mellanskiktet" vuxit. Mellanskiktet, eller "medelklassen" i mer vardaglig användning av konceptet, består av framförallt tjänstemän som delar attribut både med arbetarklassen i den mån de är anställda och därmed beroende av lönearbete och med borgarklassen i den utsträckning tjänstemän utövar kontroll och är överordnade andra anställda. De ledde den amerikanska sociologen Erik Olin Wright till att beteckna mellanskiktets klasspositioner som "motstridiga".

Mellanskiktet kan därför, i politiska termer, mobiliseras för både arbetarklassens och borgarklassens intressen. Som alla klasser i samhället är mellanskiktet inte en homogen grupp. Det finns motstridiga positioner inom mellanskiktet, en lägre tjänsteman kan både i sin klassposition och i sitt klassmedvetande stå arbetarklassen närmare än andra individer i mellanskiktet, till exempel mellanchefer. I många länder finns dessutom en grupp som skiljer sig markant från andra i mellanskiktet: de yrkesprofessionella. Läkare, lärare och sjuksköterskor förenas i specifika kriterier som ger gruppen yrkesprofessionella en särställning i en klassanalys. Den här rapporten argumenterar för nödvändigheten att analysera professionerna för att kunna förstå dagens klassamhälle och professionernas potential för fackligt-politiskt motstånd.

KAPITEL 2.

Vad ska vi göra med professionerna i en klassanalys?

Det finns ett par skäl till varför en diskussion om professionerna och särskilt yrkesprofessionalismen är av intressen när vi ska analysera den stora och växande gruppen "mellanskikt" i ett klassanalytiskt perspektiv.

Ökningen av antalet personer som tar en högskoleexamen

Ett första skäl är rent kvantitativt. Expansionen av den högre utbildningen alltsedan 1990-talets början har lett till att en allt större del av den yrkesaktiva befolkningen landat i mellanskikten. I dag är det närmare 50 procent av kvinnorna och mer än 40 procent av männen i en årskull vilka börjar studera vid en högskola.

En hel del av dessa studenter kommer att få mellanskiktsyrken, många i yrken som ser sig som *professioner*, det vill säga yrken där man i viss mån använder sig av abstrakt och ibland vetenskaplig kunskap. Professionella yrken delar i varierande uträkning föreställningar om att deras yrke har – och bör ha – ett etiskt förhållningssätt till sina patienter, klienter, elever, med mera. De allra flesta av dem blir löntagare men de blir inte enbart lönearbetare i strikt mening. De ser sig också som samhällets, lagens eller vetenskapens tjänare.

Yrkesprofessionalism som motståndsform

Professionella yrkesutövare menar också att de bättre än arbetsgivare, myndighetsledning och de näraliggande arbetsledarna och cheferna förstår hur deras arbete ska göras. Det yttrar sig i att de kräver självständighet i yrkesutövningen och respekt för det kunnande och den erfarenhet yrkesgruppen och dess medlemmar har. När det ställs på sin spets kan den professionella hållningen (yrkeshedern) leda till att deras etik och värderingar säger ett och arbetsgivaren eller arbetsledningen ett annat.

En sådan *yrkesprofessionalism* är av intresse i ett klassanalytiskt perspektiv främst för att den kan utgöra en bas för *motstånd*. I traditionellt fackligt arbete är kampen *mot* besparingar, ökad arbetsintensitet och usla arbetstider och *för* bättre lönevillkor central. Yrkesprofessionalismen lägger ytterligare dimensioner till motståndet. Den erbjuder nya argument för hur man kan söka stöd för sin kamp hos allmänheten – exempelvis hos patienterna och deras anhöriga, hos skolelevernas och förskolebarnens föräldrar. Yrkesprofessionalismen kan genom sin hänvisning till arbetets *kvalitet* och dess betydelse för patienters, elevers och klienters väl och ve ge yrkesgruppen starka argument i kampen mot den dominerande ekonomiska och byråkratiska styrningsmodellen med dess effektivitets-, vinst- och avkastningsmått, dess incitaments- och belöningsfokus, och dess tendens att underordna

» **DE KRÄVER SJÄLVSTÄNDIGHET I YRKESUTÖVNINGEN, RESPEKT FÖR DET KUNNANDE OCH DEN ERFARENHET YRKESGRUPPEN OCH DESS MEDLEMMAR HAR**

alla icke-ekonomiska värden och förhållanden under en ekonomiserande logik.

I de följande kapitlen redovisar jag några begreppslika diskussioner som förhoppningsvis kan ge uppslag till hur vi kan hantera de professionella gruppernas särart när mellanskikten ska analyseras. Först diskuterar jag kringyrke och klassanalys, sedan om professioner, deras särdrag och inre skiktning. I ett tredje avsnitt behandlas mellanskiktens och professionernas storlek samt könade omfång i dagens Sverige. Därefter följer ett resonemang om välfärdsprofessionernas fackliga ambitioner och mobilisering. Avslutningsvis diskuteras professionalismens motsägelsefulla karaktär och det tryck särskilt välfärdsprofessionerna befinner sig under på det organisatoriska kraftfältet. Denna rapport argumenterar för att en klassanalys av dagens svenska samhälle bör se välfärdsprofessionerna som ett särskilt segment av mellanskikten – och att en facklig-politisk strategi bör utformas utifrån detta. I ett appendix redogörs kort för Erik Olin Wrights syn på klasser och professionernas frånvaro i hans "schema".

KAPITEL 3.

Yrke och klassanalys

» I DAG ANVÄNDER
SIG STATISTISKA
CENTRALBYRÅN
AV PRECISERADE
YRKESBETECKNINGAR

Varken marxistisk klassanalys eller sociologisk forskning om den sociala skiktningen hade några stora problem med det tidiga 1900-talets tre grundläggande sociala kategorier. Antingen beskrevs de med begreppen arbetarklass, småborgerlighet och kapitalister eller som arbetare, bönder och näringslivets ägare och ledande funktionärer. På ett mer allmänt plan och i vardagligt tal uppfattades samhället som bestående av tre samhällsklasser – underklass, medelklass och överklass. I den officiella statistikens termer blev de från och med 1910-talet till socialgrupp ett, socialgrupp två och socialgrupp tre (Olofsson 1995). Längre redovisade Sveriges officiella statistik en rad sociala och politiska förhållanden utifrån denna socialgruppsindelning.

Under 1960-talet delade man upp socialgrupp två i socialgrupp 2A (småföretagarna och de egensysselsatta) respektive 2B (tjänstemännen). Denna mellangrupp, i vardagligt tal uppfattad som medelklassen, hade vid den tiden ändrats till sin sammansättning. Småföretagarna, hantverkarna och bönderna minskade i antal medan gruppen av tjänstemän hade ökat betydligt.

Efterhand förfinades och differentierades indelningen av de sociala kategorierna ytterligare. Sverige hade en lång period en socioekonomisk indelning (SEI) som på ett mer detaljerat sätt redovisade hur individer fördelades efter sina positioner i den samhälleliga arbetsdelningen. Tjänstemannagrupperna delades in efter utbildningsnivå och position på arbetsplatsen i grupperna *högre tjänstemän*, *mellan-* och *lägre tjänstemän*.

Den grundläggande indelningsgrunden var individers yrken, och yrkesbeteckningen blev därför central. Dessa systematiserades i yrkeskoder av olika detaljeringsgrad.¹ I dag använder sig Statistiska centralbyrån av preciserade yrkesbeteckningar som redovisas i de så kallade SSYK-förteckningarna. I den mest finfördelade SSYK, den fyrställiga, redovisas data för 430 olika yrken.

KAPITEL 4.

Professionerna – deras särdrag och inre skiktning

De yrkesgrupper som brukar räknas som "professioner" har några särdrag som gör det meningsfullt att beskriva och analysera dem just utifrån det begreppet, särdrag som skiljer ut dem från andra grupper inom mellanskikten.²

I dag brukar en yrkesgrupp definieras som en "profession" om den uppfyller följande kriterier:

- Att dess medlemmar genomgått en specifik, *yrkesinriktad akademisk utbildning*.
- Att de under sin utbildning fått en vetenskaplig grund för sin yrkesutövning eller i vart fall en skolning i att *tillämpa systematisk kunskap i sitt arbete*.
- Att användningen av denna kunskap är inramad av *yrkesgruppens normer och etiska förhållningssätt*.
- Att *yrket* i någon mening *är stängt*, det vill säga att det krävs legitimation eller krav på särskild examen eller prövning för att kunna utöva det.

Olika professionella skikt

Gemensamt för olika professionella yrkesgrupper är:

- Att alla i dag har en akademisk utbildning, även om den är av olika längd och inriktning.
- Att de knyter ihop sitt arbetes innehåll och den kunskapsbas de har med en etisk hållning om vad som är rätt och rimligt i hur de ska behandla exempelvis de människor de möter i sin yrkesgärning.

Professionella yrkesgrupperna *skiljer sig* å andra sidan också starkt åt.

- Deras utbildning är olika till längd och innehåll.
- Deras kunskapsbas kan vila på mycket olika vetenskapliga discipliner, från juridik och teologi vid den ena polen, via samhällsvetenskap och ekonomi, till psykologi och medicin och fram till naturvetenskap och teknik vid den andra polen.

En viktig skiljelinje går mellan de grupper som i lång tid och av tradition betraktas som professioner och de som tillkommit senare. Till de förra hör exempelvis läkare, jurister (och teologer), *de klassiska professionerna*. Till den gruppen kan vi i dag även räkna universitetslärare och forskare, psykologer och tandläkare, och de yrkesgrupper som växte fram som det moderna industrisamhällets expertis, exempelvis civilingenjörer, agronomer, veterinärer och arkitekter.³ Med ett sammanfattande begrepp kan dessa grupper kategoriseras som *traditionella professioner*.⁴

KAPITEL 5.

Mellanskiktens och professionernas omfång i dagen Sverige

En första beskrivning av hur den del av befolkningen som är anställd av privat eller offentliga arbetsgivare fördelar sig redovisas i Tabell 1.

Tabell 1. Antal arbetare och tjänstemän i Sverige 2016. (16–64 år).

Kategori	Stat	Anställning – sektor		Totalt
		Kommun	Privat	
Högre tjänstemän	119 800	209 500	493 000	822 300
Övriga tjänstemän	139 000	496 000	1 031 200	1 666 200
Summa tjänstemän	258 800	705 500	1 524 200	2 488 500
Arbetare	14 000	345 200	1 209 900	1 569 100

Källa: AKU. Bearbetade av SCB för Anders Kjellberg.⁵

Tjänstemännen är betydligt fler än antalet arbetare, totalt sett. De är oftare än arbetarna anställda i den offentliga sektorn.

De tjänstemän som kan räknas till de professionella yrkesgrupperna, och som kommer att behandla här nedan, arbetar först och främst inom den offentliga sektorn. En del av dem räknas till gruppen högre tjänstemän (exempelvis läkare) medan de flesta tillhör kategorin tjänstemän på mellannivå, i tabellen redovisad i gruppen "Övriga tjänstemän".

De klassiska professionerna

I Tabell 2 redovisas data om hur många som är anställda inom de yrken som kan räknas till de klassiska professionerna.

Tabell 2. Klassiska professioner inkl. ekonomer. 2015. Anställda.

Yrkesgrupp	Kön	Antal
Civilingenjörer	män	66 485
	kvinnor	19 442
Jurister	män	8 495
	kvinnor	11 417
Läkare	män	18 190
	kvinnor	19 284
Psykologer	män	1 999
	kvinnor	5 411
Universitetslärare	män	12 651
	kvinnor	10 361
Arkitekter och lantmätare	män	4 911
	kvinnor	5 537
Tandläkare	män	2 168
	kvinnor	3 606
Revisorer, controllers m.fl.	män	15 157
	kvinnor	15 704

Källa: SCB, Yrkesregistrets databas

De grupper bland de klassiska professionerna som i all huvudsak är offentligt anställda är läkare, psykologer och universitetslärare medan merparten av civilingenjörerna är anställda i privat sektor. Totalt rör det sig om mer än 200 000 anställda.

De klassiska professionerna kännetecknas av att de har en ganska hög grad av *självständighet* i sitt arbete. De har *auktoritet* i kraft av sin utbildning och sin kunskapsbas. De intog i huvudsak *centrala positioner* – det vill säga överordnade eller självständiga – i den samhälleliga arbetsdelningen. Till det kommer att de i regel har *sin sociala bakgrund i samhällets övre skikt*: deras föräldrar har antingen själva en universitetsutbildning eller betydande ekonomiska resurser. Det är tydligt dokumenterat i en studie som publicerades 2015.⁶

Välfärdsprofessionerna

Med välfärdsstaten – och mer generellt den offentliga sektorns – expansion växte nya grupper fram vars arbetsinnehåll förutsatte en viss formell utbildning, inriktad mot särskilda yrkesnischer. Det var yrkesgrupper som lärare (folkskollärare och småskollärare), sjuksköterskor, men också arbetsterapeuter, sjukgymnaster, biomedicinska analytiker med flera. Till denna grupp hör också de specialiserade yrkesgrupper som tog sig an det sociala arbetet, *sociionomer*. Dessa grupper utbildades fram till 1960- och 1970-talet vid institutioner som låg utanför universiteten. Det var lärarseminarier (senare lärarhögskolor), sjuksköterskeskolor (senare vårdhögskolor) och socialinstitut (senare socialhögskolor). Sedan 1977 är de formellt inkluderade i universitets- och högskolesystemet. Alla har i dag fått sitt yrkes kunskapskärna konstituerad som en självständigt vetenskaplig disciplin – utbildningsvetenskap, didaktik, vårdvetenskap, socialt arbete med mera.

Grunden för att samla dessa yrken under beteckningen välfärdsprofessioner, ursprungligen dock som semi-professioner⁷, är följande:

- Att deras utbildning var kortare, att den låg utanför universiteten och att den var mindre vetenskapligt krävande. Den var mer inriktad på att *förmedla vetenskapens frukter* i lärobokens form än att förmedla vetenskapligt tänkande genom att träna dem i forskningens hantverk.
- Att dessa grupper intog en mindre självständig position i arbetsdelningen; de var snarare under- än över- eller sidoordnade.
- Detta ledde sin tur till att de hade lägre löner än de klassiska professionernas yrkesgrupper.
- Till detta kommer att yrkesgrupper hade större inslag av kvinnor än de klassiska professionerna. Det har med viss rätt hävdats att detta faktum i en patriarkal samhällsordning lett till en nedvärdering av dessa yrkesgruppers arbetsuppgifter och kompetens och därmed till att de inte fullt ut kunde anses vara en profession (Se Witz 1992).

Dessa grupper har således en annan placering i den samhälleliga arbetsdelningen än de traditionella professionerna. Till de egenskaper som Etzioni med flera noterade på 1960-talet kan vi lägga:

- De har en *lägre grad av yrkesmässig autonomi*.
- De möter *mindre erkännande* av att deras kunskapsbas skulle var oomstritt giltig. Vi kan här jämföra legitimiteten hos juristers, läkares och civilingenjörers handlande med tvivlen på att grundskolelärare och socionomer besitter en vetenskaplig kunskap.
- Deras *sociala bakgrund är mera folklig* än de klassiska professionernas. Deras föräldrar har kortare utbildning, och hör oftare hemma i gruppen av lägre tjänstemän och arbetare än fallet är med de klassiska professionerna.
- Deras egen familjebildning följer samma mönster, det vill säga *de bildar familj med partners med kortare utbildning* och som kommer från mera folkliga skikt än vad läkare och jurister gör.⁸

I Tabell 3 redovisar vi hur många som är anställda inom de viktigaste välfärdsprofessionerna. Här redovisas antalet anställda enligt SCB:s yrkesregister.

Tabell 3. Antal anställda i några välfärdsprofessioner. 2015.

Yrkesgrupp	Kön	Antal
Sjukgymnaster	män	2 308
	kvinnor	7 985
Arbetssterapeuter	män	490
	kvinnor	7 736
Sjuksköterskor	män	10 946
	kvinnor	92 209
Biomedicinska analytiker	män	1 392
	kvinnor	8 395
Summa		131 461
Bibliotekarier och arkivarier	män	1 689
	kvinnor	5 305
Socialsekreterare, kuratorer	män	4 973
	kvinnor	29 139
Gymnasielärare	män	11 997
	kvinnor	16 534
Grundskollärare	män	23 698
	kvinnor	72 102
Speciallärare, specialpedagoger m.fl.	män	1 677
	kvinnor	11 055
Lärare i yrkesämnen	män	5 577
	kvinnor	4 450
Studie- och yrkesvägledare	män	1 048
	kvinnor	3 623
Fritidspedagoger	män	4 439
	kvinnor	12 836
Förskollärare	män	3 315
	kvinnor	67 374
Totalt i skolektorn		239 725

Källa: SCB Yrkesregistret

» **DEN SOCIALA
PROFILEN FÖR DE
NYA VÄLFÄRDS-
PROFESSIONERNA
SKILJER SIG TYDLIGT
FRÅN DE KLASSISKA
PROFESSIONERNA**

Räknas ytterligare några välfärdsprofessioner med färre anställda med, så blir det samlade antalet inom denna kategori totalt sett *cirka en halv miljon*. Räknar vi därtill med de grupper bland de klassiska professionerna vars yrkesprofessionalism ofta kommer i kläm som en följd av den vitt praktiserade styrsystemet New Public Management (NPM) – läkare, universitetslärare, psykologer med flera – blir antalet än högre och då rör det sig om ytterligare omkring hundratusen till.

De professionella yrkesgrupperna är således ganska omfattande. De är strakt kvinnodominerade, vilket är särskilt tydligt i välfärdens professioner.

De olika professionsgrupperna har påfallande olika social karaktär. Den sociala profilen för de nya välfärdsprofessionerna skiljer sig tydligt från de klassiska professionerna.

Mycket tyder på att dessa sociala skillnader består över generationerna, det vill säga att de nya professionerna och de klassiska som grupper inte kommer att närma sig varandra i socialt avseende, då familjebildningen allt mer präglas av ökad likhet mellan parterna i socialt, utbildningsmässigt och yrkesmässigt avseende.⁹

KAPITEL 6.

Mellanskikten, välfärdsprofessionerna och deras fackföreningar

Kall, lönearbete, profession

Det tog ett bra tag innan sjuksköterskornas yrkesorganisation kom att betraktas som en strikt facklig organisation. I flera fall har de mer reguljära fackliga organisationerna föregåtts av professionsorganisationer. Läkarsällskap fanns innan läkarfacket bildades. Vetenskapliga samsfund och akademier fanns långt innan professorer och universitetslärare bildade fackförbund. I professionsorganisationer låg tyngdpunkten på verksamhetens innehåll, nya vetenskapliga rön, etiska diskussioner om hur man skulle förhålla sig till patienter, klienter och medborgare.

De fackliga aktivisterna drev från 1960- och 1970-talet fram en facklig hållning och medvetenhet i sina yrkesgrupper. De formulerade det som en strävan att omdefiniera sjuksköterskeyrket från att vara ett "kall" till att bli något annat, ett yrke vars utövare också skulle kämpa för bättre arbetsvillkor, arbetstider, och högre lön. Arbetsgivarna skulle inte längre kunna hänvisa till sjuksköterskornas ansvar för och identifikation med sina patienter, när de inte ville erbjuda dem bättre villkor och löner. Den fackliga aktivismen ville förskjuta sjuksköterskornas yrkesidentitet till att gruppens utbildning och arbetsuppgifter skulle knytas samman med en facklig ambition att kämpa för bättre villkor. Kampen mot "kallet" som ideologi och hållning blev viktig.

Sjuksköterskefacket har varit förhållandevis framgångsrikt när det gäller att å ena sidan avgränsa sig mot undersköterskorna (vilka arbetsuppgifter är "våra" och vilka är "deras"?) och å andra sidan hanterat det komplexa förhållandet till läkarkåren genom att definiera vad som var sjuksköterskornas specifika kompetensområde, ett område där de kunde vara sido- och inte underordnade läkarna. Det kom efterhand att definieras som just "vård". Följdaktligen blev vårdvetenskap kärnämnet i utbildningen av sjuksköterskor.

Löntagaridentitet – professionsidentitet

För den som har 42 sekunder på sig att montera ett metallstycke på det objekt som rör sig framåt på bandet ligger det nära till hands att utveckla den idealtypiska formen av lönearbetarhållning till arbetet, det som Marx kallade för "likgiltigheten för arbetets konkreta innehåll".

Den arbetssituation som är gemensam för många av de professionella grupperna i vård, skola och omsorg är en helt annan. Den består i hög grad av att arbetet sker i relation till konkreta, kroppsliga individer. Av sådana skäl var det omöjligt för de fackliga organisationer som sjuksköterskor och lärare utvecklade att göra det på grundval av denna principiella lönearbetarhållning. Denna yrkesgrupp hade istället en professionell hållning, med krav på respekt för gruppens kunnande och kunskapsbas. Dess krav på att själv kunna styra och lägga upp sitt arbete utgör ett centralt inslag i den fackliga identiteten. Detta accentueras

» **KAMPEN MOT "KALLET" SOM IDEOLOGI OCH HÅLLNING BLEV VIKTIG**

när arbetsgivaren driver fram en skarpare ekonomisk och administrativ styrning i NPM:s anda och kräver en större underordning och ett hårdare tryck på arbetstider och arbetsvillkor.

Akademikerna och examensprincipen

De svenska akademikerförbunden har organiserat sig på ett principiellt eget sätt, nämligen som *examensförbund*. Läkarna för sig, juristerna för sig, ämneslärare för sig. De jurister och ekonomer som finns i Jusek kan arbeta i högst olika sektorer, företag och organisationer. Examen förenar dem.

De flesta förbunden inom Saco har ett fokus på yrket och den examen som villkorar inträdet i de yrkesnischer där medlemmarna finner sin anställning. Betoningen på det kunnande och den expertis som utbildningen ger och som medlemmarna då bär med sig gör att avgränsningen till andra som skulle vilja ta denna typ av arbete sker via exempelvis en statligt fastställd licensiering. Det skapar därmed ett examensbaserat yrkesmonopol. Endast behöriga och godkända läkare kan till exempel skriva ut mediciner, behandla på sjukhus.

Att bevaka inträdet i yrket och upprätthålla en strikt gräns mot icke behöriga är en central uppgift för läkarnas organisationer, en uppgift som också understöds av Socialstyrelsen och de aktuella arbetsgivarna. Detta slags fackliga aktivitet, i form av systematisk gränskontroll, är helt central för fackförbund av denna karaktär.

» **DETTA SLAGS FACKLIGA AKTIVITET, I FORM AV SYSTEMATISK GRÄNSKONTROLL, ÄR HELT CENTRAL FÖR FACKFÖRBUND AV DENNA KARAKTÄR**

Tjänstemän, akademiker – och professionerna

Tjänstemännens fackliga organisationer har sin tyngdpunkt i breda "industriförbund".¹⁰ De tjänstemän som är anställda i staten, de som arbetar i kommuner och landsting, de som arbetar inom industrin och i handeln finns alla i stora, breda förbund.

Men i TCO finns också de två största välfärdsprofessionernas fackföreningar, grundskollärarens och de vårdanställdas¹¹ fackförbund. De har en annan karaktär, och där spelar yrke och yrkesutbildning en central roll.

Sjuksköterskefacket är strikt avgränsat till dem som har genomgått en sjuksköterskeutbildning. Merparten av sjuksköterskorna finns på olika håll i den offentligt organiserade vårdens sjukhus, och vårdcentraler, men också i privata vårdbolag.

I Lärarförbundet ryms förskollärare, lärare i övningsämnena som gymnastik och bild, lärare i grundskolan som är anställda i kommunerna, men också hos privata skolbolag. Gränsen mot Lärarnas Riksförbund är numera otydlig, det senare har utgått från gamla läroverkslärarna (med traditionell akademisk examen) och organiserar i dag främst gymnasielärare.

En egenhet hos professionsförbunden inom TCO och Saco är att de samlar både vanliga yrkesutövare (det vill säga lärare, socialsekreterare, sjuksköterskor, universitetslektorer med flera) och deras chefer (enhetschefer, avdelnings- och klinikchefer, studierektorer, prefekter med flera) inom en och samma fackliga organisation. Jämför med situationen inom LO, där förmän och arbetsledare (för att inte tala om högre chefer) inte finns i samma fack som arbetargrupperna. Ett

arbetsledande skikts närvaro i (och ibland ledande roller inom) professionernas fackliga organisation gör naturligtvis motståndet mot exempelvis nya styr- och budgetsystem mera delikat.

KAPITEL 7.

Välfärdsprofessionerna i det sociala och politiska kraftfältet

Minst en halv miljon löntagare, till stor del kvinnor, befolkar välfärdsprofessionerna i dagens Sverige. De utgör en viktig del av dessa grupper inom mellanskikten. Denna text argumenterar för att en klassanalys av det svenska samhället bör se välfärdsprofessionerna som ett särskilt segment av mellanskikten. Genom såväl sin utbildning som sin faktiska position i den samhälleliga arbetsdelningen har de två egenheter i jämförelse med andra tjänstemannagrupper.

Välfärdsprofessionerna arbetar i hög grad inom relationsyrken. De möter enskilda människor i sin dagliga gärning, inte bara i marknadstransaktionens form, som kunder, utan främst i deras egenskap av elever, patienter, klienter med mera. De gör dessutom detta i ett syfte, och ett samhälleligt uppdrag, som går långt utöver lönsamhetens logik – de undervisar, hjälper, vårdar, botar, upplyser, bistår, stöttar, omhändertar människor. Hälsa, omsorg, kunskap, kultur, utbildning är de samhälleliga mål de är satta att tjäna. De lever varken för eller av att öka privata företags lönsamhet och effektivitet.

Professionalism under tryck – nya styrformer och budgetsystem inom vård och omsorg

De samhälleliga mål och de konkreta arbetsinsatser som välfärdsprofessionerna har till uppgift att verkställa har under senare decennier i allt högre utsträckning kommit att styras och påverkas av statens, kommunernas och landstingens ambition att minska kostnaderna för deras verksamhet och söka leda och reglera deras arbeten genom att tillämpa nya typer av ekonomisk styrning och en detaljreglering av arbetets organisation och utförande.

Det har satt stora grupper inom välfärdsprofessionerna under ett starkt tryck. En fokusering på ekonomiska effektivitetsmått går ofta tvärs emot professionernas uppfattning om vad som är innehållsligt ansvarsfullt eller till och med etiskt försvarligt. Det gäller exempelvis den press som sjuksköterskor och läkare i den offentliga vården, i dess sjukhus och vårdinrättningar, har utsatts för. De har alltsedan 1980-talet konfronterats med den offentliga sektorns strävan att hålla nere kostnaderna och på samma gång styra och kontrollera personalens arbete.¹²

Målet med denna styrning var att, som ekonomerna sade, "få mera pang (=verksamhet) för pengarna". Det ledde till krav på ökad och mer detaljerad dokumentation. Förvaltnings- och kontrollmaskineriet byggdes ut. Chefstämheten ökade och att allt fler ekonomer (i all huvudsak företagsekonomer) anställdes i den offentliga sektorns apparater. Likande åtgärder infördes på flera olika nivåer inom de stora offentliga organisationerna.

I vården blev både de olika enheterna och deras chefer belönade om de höll sig inom budgetens ram och prioriterade de vårdinsatser som

» EN FOKUSERING
PÅ EKONOMISKA
EFFEKTIVITETSMÅTT
GÅR OFTA TVÄRS
EMOT PROFESSIONER-
NAS UPPFATTNING
OM VAD SOM ÄR
INNEHÅLLSLIGT
ANSVARFULLT ELLER
TILL OCH MED ETISKT
FÖRSVARLIGT

”lönade” sig mest. På det viset kom det ekonomiska styrsystemet att flätas samman med det arbete och de prioriteringar av vilka åtgärder som var viktigast och vilken typ av patienter och sjukdomar som man skulle prioritera. Detta incitaments- och belöningstänkande kom däri-genom att präglade det konkreta arbetet inom vården. På sikt kom de professionella gruppernas konkreta arbete inte bara att infogas i utan också underordnas budgetdisciplinens herravälde.

Sjukvården har blivit det tydligaste exemplet på vilka effekter det knippe av styrnings- och kontrolltekniker som ingår i New Public Managements arsenal har fått för verksamheten och dess personal. Debatten härom har nått djupt in i borgerliga media, vilket visas av den uppmärksamhet som Dagens Nyheter-journalisten Maciej Zarembas artikelserie från år 2012–2013 fick, när han konkret beskrev vad NPM ställt till med i sjukvården.¹³

Användningen av skarpare budgettekniker och metoden att belöna enheter – och deras ledningar – är inte begränsad till sjukvården. De gäller allt större delar av offentlig verksamhet, inte minst inom de centrala välfärdstatliga områden, det vill säga vård, skola, omsorg och högre utbildning.

Successivt förskjuts ledningarnas och kontrollmaskineriets uppgifter från att se till verksamhetens sakliga innehåll till att bedöma den i termer av kostnader, produktivitet och effektivitet. De ekonomiska kalkylerna och budgetmålen övergick på många håll från att vara verksamhetens ramar och yttre gränsvillkor till att få en allt viktigare innebörd för hur ledningarna uppfattade sin centrala uppgift – de övergick från ramvillkor till mål.

» SUCCESSIVT FÖRSKJUTS LEDNINGARNAS OCH KONTROLL- MASKINERIETS UPPGIFTER

Professionalism som motståndsficka?

Välfärdspensionernas föreställningar om vad som är meningen och syftet med deras arbete har utmanats och ifrågasatts av den här utvecklingen. Motståndet mot de besparingar som lett till hårdare arbetstakt och mera stress för exempelvis sjuksköterskor och läkare kan naturligtvis kanaliseras genom traditionella fackliga krav. Det sker också i hög grad. Men dessa grupper bär som professioner på en självförståelse att det är de, utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet, som bäst kan avgöra hur arbetet i vården ska bedrivas och vilka insatser som ska prioriteras. Professionernas krav och argument laddas med en moralisk tyngd som bottenar i den professionella identitetens betoning av etik, kunskap och beprövad erfarenhet.¹⁴

En del av dem lämnar sina arbetsplatser på sjukhusen för att få bättre arbetstider, arbetsvillkor och också bättre betalt på annat håll. Men de lämnar också sjukhusen för att de inte menar att de längre kan utföra sitt arbete i enlighet med de professionella normerna.

Välfärdspensionernas facklighet

Arbetsgivare kunde tidigare utnyttja sjuksköterskornas speciella ”kall” för att hålla tillbaka löneanspråken. Nu kan samma grupper använda sig av idén om ”patienten i centrum” – ett argument grundat i en professionshållning – som ett moraliskt argument som kan vändas mot nedskärning, ökad dokumentationstyngd och detaljkontroll från

arbetsledningens sida. Om strejk och hot om uppsägningar tidigare satte svartepetter i personalens händer så blir det nu arbetsledning och arbetsgivare som få ta på sig skulden och ansvaret.

I dagens läge kan professionsbaserade krav och argument bli en del av målen för dessa gruppers fackliga organisationer. Frågan är dock hur viktig denna aspekt är för dessa grupps politiska orientering. En hypotes är att för de stora välfärdsprofessionella yrkesgrupperna, det vill säga för lärare, vårdpersonal och socialarbetare, kan mobiliseringen av de professionella normer som förankras i dessa grupper under utbildningen få en viss betydelse för deras sociala och politiska ordinerings, särskilt när man sammanhåller detta med dras relativt folkliga bakgrund och att de socialt och lönemässigt ligger på ett längre avstånd från exempelvis läkare, jurister och civilingenjörer än från de närliggande LO-grupperna.¹⁵ Inte minst kommer den fackliga feminismen att vara betydelsefull eftersom välfärdens professioner är så starkt kvinnodominerade.

» **NÄR PROFESSIONERNA SÄTTS UNDER TRYCK AV KRAV PÅ EKONOMISK EFFEKTIVITET SÅ HAR MAN DÄRIFRÅN ALLT OFTARE LYFT FRAM YRKETS PROFESSIONELLA IDENTITET OCH ANSVAR**

Mellanskikt och professioner i det sociala och politiska kraftfältet

En del av mellanskikten, främst de med lång utbildning och starka positioner på arbetsmarknaden, gynnas av ekonomins och samhällets omdaning. Det gäller viktiga klassiska professionella grupper som (civil)ingenjörer, jurister, ekonomer med flera. Dessa gruppers sociala bakgrund och egen familjesituation leder till att de bär på sociala, ekonomiska och maktmässiga resurser och innehar positioner som gör att de i sin majoritet står nära kapitalmaktens pol. Många inom dessa yrkesgrupper – chefsskiktet och ekonomer inte minst – är bärare av de nyliberala styrteknikerna och deras positioner stärks av att de bär upp de växande maktpositionerna inom både privat sektor och offentlig förvaltning. Här finner vi den svenska motsvarigheten till det skikt som Erik Olin Wright talar om som "the Professional Managerial Class" (se appendixet nedan).

Läget för de nyare professionella grupperna, särskilt de som är i välfärdsstatens tjänst, är annorlunda. De stora yrkesgrupperna är här dels lärarna (inom förskolan, grundskolan och gymnasiet) dels vårdyrkena (sjuksköterskor med flera). Hit kan vi också räkna socionomerna och andra grupper inom det sociala arbetets fält. Inom dessa yrken har man alltmer betonat att yrkesutövningen skall följa professionella normer (med nyckelord som kvalitet, kunskap, beprövad erfarenhet och etiska regler).

När professionerna sätts under tryck av krav på ekonomisk effektivitet så har man därifrån allt oftare lyft fram yrkets professionella identitet och ansvar som argument mot arbetsgivarnas krav på besparingar, kontroll och underordning. De framhäver allt oftare och tydligare sina professionella roller som samhällets, välfärdens, omsorgens, kunskapens, rättens, vetenskapens och den beprövade erfarenhetens väktare.

APPENDIX.

Professionernas frånvaro – och antydda plats – i Erik Olin Wrights klassanalys

» **KAPITALMAKTEN
FLANKERAS AV DEN
STATLIGA MAKTEN,
SKIKTAD I DEN
OFFENTLIGA
SEKTORNS OLIKA
APPARATER,
SEKTORER OCH
NIVÅER**

I mer än 40 år har Erik Olin Wright analyserat klassförhållanden och klassbegrepp. Han har också utarbetat och lanserat nya begrepp för att fånga det speciella i den moderna epokens klassförhållanden. Han har vidare på flera sätt försökt få grepp om vilka olika slags samhällsförhållanden som upprättar social skiktning i klassernas form, där "klass" konstituerar en bas för möjlig gemensam handling, för motstånd och för social och organisatorisk mobilisering. Makten över kapitalet har en avgörande roll för marxisten Olin Wright när det gäller att förstå den grundläggande struktureringen av samhällsordningen. Med ägandet följer en avgörande makt att forma livsvillkor, både för dem som äger, men också för dem som tjänar och är underordnade kapitalmakten. Men den makten uppträder inte bara som abstrakt kapitalmakt, den uttrycks även som en hierarkisk organisatorisk makt, filtrerad genom de intrikata arbetsdelade produktionsprocesserna och företagens komplexa organisationer, ledda och företrädna av kapitalets funktionärer med deras olika grader av makt och myndighet.

Kapitalmakten flankeras av den statliga makten, skiktad i den offentliga sektorns olika apparater, sektorer och nivåer. Här utgör graden av under- och överordning en lika självklar bas för gemensam handling, motstånd och mobilisering som inom företagen – fast med olika logik och utfall (Wright, 2017). Medborgarskapstankens principiellt "lika värde" begränsas till exempel av såväl ålder (förmyndarskap, rösträttsregler, etc) som mer allmänna konstitutionella regler (till exempel fyraprocentsspärr vid politiska val, "bortkastad röst").

I sin ursprungliga klassmodell arbetade Olin Wright med tre så att säga rena klasspositioner – kapitalister, arbetare och småborgerlighet. Till det kom så "mellangrupper" som i sig inrymde mer än en klassposition. Olin Wright diskuterade dem som "motsägelsefulla klasspositioner." (*contradictory class locations*). Givet olika politiska system och politiska konjunkturen så kunde dessa grupper dras närmare än den ena, än den andra mera renodlade klasspositionen. Detta blev särskilt tydligt hos Olin Wright i hans stora arbete *Class Counts* (1997) där han linjerar upp olika sociala och politiska klyvnadsmönster i ett antal länder och där dessa mellangrupper dras åt olika poler i både klassmässigt och politiskt-organisatoriskt avseende.

I sin senare arbeten har Olin Wright mera konsekvent inkorporerat effekterna av hierarkisk, organisatorisk makt å ena sidan och å andra sidan effekterna av den maktresurs som tillgång till specifik expertkunskap innebär. Denna maktresurs har sin bas i den högre utbildningen och tillägnelse av systematisk kunskap och i vissa fall också vetenskap. Man kan då säga att han härmed visar på det utrymme och den plats i ett klassanalytiskt schema som en kunskaps- och vetenskapsbaserad yrkesgrupp kan inta, även om begreppet profession inte används. Det utrymme gäller då såväl för de klassiska och traditionella professionerna som de nya professionerna, välfärdsprofessionerna.

Understanding class

I Olin Wrights senaste bok om klassbegrepp och klassförhållandena, *Understanding class* från 2015, finns ingen hänvisning till "professions" och ingen antydning att detta skulle kunna vara något som vore viktigt för att begripa dagens klassförhållanden. En möjlig förklaring till det är att i det amerikanska samhället är de grupper som traditionellt lyfts fram som de två kanske viktigaste professionella grupperna, läkarna och juristerna, i stor utsträckning de facto är småföretagare, eller i vart fall självständiga yrkesutövare (egensysselsatta). De gör sina intressen gällande via marknaden och inte som (högavlönade) lönearbetare. De hänvisningar som finns till "profession" i Olin Wrights nya arbete är till "the Professional Managerial Class", ett till kapitalet (eller dess stat) nära knutet samhällsskikt.

Litteratur

- Ahrne, Göran, Hedvig Ekerwald, Håkon Leiufrud, *Klassamhällets förändring 4.*, utvidgade uppl. Lund: Arkiv, 1995.
- Brante, Thomas, Johansson, Eva, Olofsson, Gunnar, Svensson, Lennart G., *Professionerna i kunskapssamhället: en jämförande studie av svenska professioner*. Stockholm: Liber, 2015.
- Broady, Donald (red.), *Professionaliseringsfällan: vuxenutbildning, arbetsdelning, yrkeskunnande*. Stockholm; Carlssons, 1986.
- Etzioni, Amitai (red.), *The semi-professions and their organization: teachers, nurses, social workers*. New York: Free Press, 1969.
- Hasselberg, Ylva, *Vem vill leva i kunskapssamhället: essäer om universitetet och samtiden*. Hedemora/Möklinta: Gidlund, 2009.
- Molander, Per, *Dags för omprövning: en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet*. Stockholm: Finansdepartementet, Regeringskansliet. 2017. Tillgänglig på Internet: <https://eso.expertgrupp.se/rapporter/politiken-forvaltningen/>
- Olofsson, Gunnar, *Klass, rörelse, socialdemokrati – essäer om arbetarrörelsens sociologi*. Lund: Arkiv, 1995.
- Parsons, Talcott "The Professions and Social Structure" *Social Forces*, Vol.17, No. 4, (1039) ss. 457–467.
- Selberg, Rebecca, *Femininity at work: gender, labour, and changing relations of power in a Swedish hospital*. Lund: Arkiv, 2012.
- Therborn, Göran, *Klasstrukturen i Sverige 1930–1980: arbete, kapital, stat och patriarkat*. Lund: Zenit förlag, 1981.
- Wilensky, Harold L. "The Professionalization of Everyone?", *The American Journal of Sociology*, Vol. 70, No. 2. (Sep., 1964), ss. 137–158.
- Witz, Anne, *Professions and Patriarchy*. London: Routledge, 1992
- Wright, Erik Olin, *Class counts: comparative studies in class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Wright, Erik Olin, *Understanding Class*. London: Verso, 2015.
- Wright, Erik Olin (red.), *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Wright, Erik Olin, *Class, crisis and the state*. London: NLB, 1978.
- Wright, Erik Olin, *Class structure and income determination*. New York: Acad. P., 1979.
- Wright, Erik Olin, *Interrogating inequality: essays on class analysis, socialism, and Marxism*. London: Verso, 1994.
- Wright, Erik Olin, "Den kapitalistiska staten och möjligheten till socialism", i *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 8, s. 47–76. 2017.
- Zaremba, Maciej, *Patientens pris: ett reportage om den svenska sjukvården och marknaden*. Stockholm: Weyler, 2013.

Noter

- 1 Visst finns det kniviga gränsfall när man ska gruppera en befolkning utifrån yrkesbeteckningar. När övergår en egensysselsatt hantverkare till att bli en något större företagare, någon som leder och fördelar arbete och kan tillägna sig frukterna av andras arbetsinsatser, det vill säga bli kapitalist i någon mening? Hur ser det ut i gränzonen mellan att vara matros och ha del i fiskekuttern? Snickaren kan vara löneanställd, egensysselsatt eller småföretagare.
- 2 De kan förstås också föras in i en brett definierad "medelklass" och då inordnas i allt från dess övre till dess lägre del (läkare respektive grundskollärare). De kan också inordnas i den beskrivande och vittfamnande kategorin "mellanskikt" och där placeras in utifrån sin roll i produktion, service, reproduktion etc.
- 3 Dessa senare grupper kom från början att utbildas vid särskilda fristående institut, enheter som succesivt inordnats som fackhögskolor i universitetssystemet.
- 4 Det var dessa yrkesgrupper som samhällsforskare och sociologer allt sedan 1930-talet kallat professioner. Tydligast skedde detta hos Talcott Parsons i en klassisk uppsats från 1939. Se Talcott Parsons "The Professions and Social Structure" *Social Forces*, Vol.17, No. 4, s. 457–467. Den artikeln kan anses som starten på den moderna professionssociologin.
- 5 *Kommentarer:*
Indelningen i högre tjänstemän och övrigs (medel- och lägre) följer den socioekonomiska indelningen (från 1982). Många av de i dag akademiskt utbildade tjänstemannagrupperna räknas enligt SEI-koden som tjänstemän på mellan nivå, exempelvis sjuksköterskor och förskollärare.
1. I AKU räknas alla personer som är anställda med minst en timme per vecka.
2. AKU är en urvalsundersökning där totalsummorna skattas och skrivs upp till totalsiffror för riket.
- 6 Se Thomas Brante med flera *Professionerna i kunskapssamhället: en jämförande studie av svenska professioner*. Stockholm: Liber, 2015.
- 7 I ett klassiskt arbete från 1969 begreppsliggjordes denna typ av yrken som "semi-professions" (Etzioni med flera i boken *The semi-professions and their organization: teachers, nurses, social workers*. New York, Free Press 1969.) Det är en etikett som dessa yrkesgrupper och – allra minst deras förespråkare inom universiteten – aldrig känt sig bekväma med, eftersom den antydde att det var något halvt och ofullgånget med gruppen ("Vem vill vara semi?").
- 8 Det framgår av de data som presenteras i Thomas Brantes med fleras arbetes *Professionerna i kunskapssamhället. En jämförande studie av svenska professioner* (2015) som redovisar aktuella uppgifter om de olika professionsgruppernas löner, sociala bakgrund, familjemönster, självständighet i arbetet, typ av kunskapsbas med mera.
- 9 Data som visare detta finns i kapitel 2 och 3 i Brante med flera 2015
- 10 År 1986 publicerades boken *Professionsfällan*. Titeln syftade på ett begrepp som utvecklades i bokens första kapitel, skrivet av Uno Westerlund från

TCO:s sekretariat. Varför var strävan efter att framhäva ett yrkes (eller en organisations) professionskaraktär bekymmersam, en fälla? Enligt Westerlund var problemet att professioner syftar till yrkesmonopol, och att de vill reservera vissa önskvärda jobb för sin egen grupp. Den ambitionen kan enligt Westerlund skapa onödiga skrankor och begränsningarna på arbetsmarknaden. Den förhindrar också den önskvärda rörligheten. Det är en syn på de professionellas ambitioner som ligger i linje med den fackliga strategi som bärs fram av de stora och breda sektors- och branschfackföreningarna i TCO. Denna positiva bedömning av (yrkes- och positions-) rörligheten har varit central i den socialdemokratiska synen på hur arbetsmarknaden bör fungera. Det kan också förklara den skepsis som socialdemokratin och arbetarrörelsen haft inför de professionella yrkesgruppernas krav på autonomi och kontroll över det egna arbetsområdet. Det har varit särskilt uttalat i förhållande till de nya professionella grupperna, de med kortare utbildning och mer underordnade och mera tydligt politiskt styrda yrkesgrupperna, såsom lärare, sjuksköterskor och socialarbetare.

- 11 I Vårdförbundet finns sektioner som är mycket strikt avgränsade till specifika yrkesgrupper.
12Se Molander 2017 för en kritisk genomgång av hur New Public Managements styrsystem format de professionella gruppernas arbetsvillkor på en rad områden inom den offentliga sektorn i Sverige.
- 13 Den finns sammanfattad i Zarembas bok *Patientens pris: ett reportage om den svenska sjukvården och marknaden* från 2013.
- 14 På senare tid kompliceras den bilden av att personalbristen inom skolan och vården gjort det möjligt för lärare, vårdpersonal och socionomer att använda sig av den individuella löneförhandlingen som medel för att öka den egna lönen. Denna lönestrategi leder till snabba jobbyten och därmed till en hög personalomsättning inom områden där kontinuitet och stabilitet i relationerna mellan personal och elever/klienter/patienter ses som viktiga för professionell kvalitet.
- 15 Professionella yrkesgrupper upprättar tydliga *gränser* till andra näraliggande yrkesgrupper, exempelvis mellan förskollärarna och barnskötarna inom förskolan och mellan sjuksköterskor och undersköterskor (och vårdbiträden) inom vård och omsorg. Dessa olika yrkesgrupper tillhör skilda fackliga organisationer (TCO respektive LO) som har olika fackliga mål. Det finns också skarpa gränser mellan de arbetsuppgifter som hör till de olika grupperna. Graden av formell utbildning – och i sjuksköterskornas fall även legitimationen – reserverar vissa typer av arbete för den professionella gruppen medan andra, mindre uppskattade och lägre värderade, delar av arbetet tilldelas de LO-organiserade grupperna. Detta kan göra gemensamt handlande problematiskt.

- Rapport 1: Klass, identitet och politisk mobilisering
- Rapport 2: Arbetarlitteraturen och klassamhället
- Rapport 3: Arbetarklassens symboliska utplåning i medelklassens medier
- Rapport 4: Mediekapitalet
- Rapport 5: Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden
- Rapport 6: Det nya arbetslivet: management-by-stress
- Rapport 7: Svängdörrarnas förlovade land
- Rapport 8: Vilka är "vi" i jämställdhetspolitiken?
- Rapport 9: Klassamhällets tystade röster och perifera platser
- Rapport 10: En fråga om klass i framtidsstaden Malmö
- Rapport 11: I väntan på klasspolitik
- Rapport 12: Medelklassens förändrade maktposition
- Rapport 13: Professionerna, mellanskikten och klassanalysen